
Albert BING

MEĐUNARODNA
ZAJEDNICA I
REINTEGRACIJA
HRVATSKOGA
PODUNAVLJA:
REALPOLITIKA I
MULTIETNIČKI ODNOSI

Za geopolitiku je od bitne važnosti da bude sposobna razlikovati između različitih stupnjeva zla.

Paul Johnson

UVOD

Posljedica raspada jugoslavenske države bila je nova geopolitička arhitektura u nesigurnoj balkanskoj regiji. Afirmacija novih država, nastalih u dramatičnom povijesnom kontekstu obilježenom nizom brutalnih ratnih sukoba na tlu (bivše) SFRJ i neizvjesnim međunarodnim prilikama zbog raspada komunizma i bipolarizma, podrazumijevala je njihovo pozicioniranje u međunarodnoj zajednici, stjecanje međunarodnog priznanja te postupno uključivanje u međunarodne institucije i asocijacije. S obzirom na nasilan karakter raspada Jugoslavije početkom devedesetih godina 20. stoljeća, u te procese su se uključili svi najvažniji činitelji međunarodne zajednice, koji prije svega nastoje zaustaviti rat te diplomatskim nastojanjima stvoriti pretpostavke održivog mira.

Odnos Hrvatske i međunarodne zajednice nakon stjecanja samostalnosti početkom 1992. određen je nastojanjima da se postigne efektivan teritorijalni suverenitet, hrvatskom politikom u regiji (posebice prema BiH) te problemima utvrđivanja međunarodnog statusa i položaja RH, prije svega uključivanjem Hrvatske u aktualne procese euroatlantskih integracija. U prvoj polovici devedesetih godina 20. stoljeća ta tri vanjskopolitička aspekta bila su u najužoj vezi s procesima demokratizacije hrvatskoga društva, odnosno tranzicijskim problemima ukupne društvene preobrazbe. U međunarodnom kontekstu društvene promjene i izgradnja novog (postkomunističkog) sustava vrijednosti razmatrani su kao meritum hrvatskog legitimiteta i mjerilo sposobnosti vođenja samostalne politike prema

načelima međunarodnog prava i postulatima razvijenih demokracija. S obzirom na karakter jugoslavenskih sukoba i okolnosti geopolitičke fragmentacije u tom sklopu, kao najvažnije pitanje nameće se određenje prema statusu manjinskih naroda. U prvi plan međunarodne javnosti dolazi razmatranje karaktera državnih politika u međuetničkim (nacionalnim) odnosima.

U razdoblju od početka sukoba u Jugoslaviji 1991., preko međunarodnog priznanja Hrvatske (siječanj 1992.), vojnih pobjeda (svibanj i kolovoz 1995.) do raspleta na Dejtonskoj mirovnoj konferenciji (prosinac 1995.) odnose međunarodne zajednice i RH obilježile su znatne oscilacije. U nastojanjima na internacionalizaciji jugoslavenske krize 1991. godine Hrvatska je zajedno sa Slovenijom svoju politiku temeljila na isticanju univerzalnih načela (poput političkog pluralizma i demokratske procedure, prava naroda na samoodređenje, vladavine prava itd.). U pristupu Jugoslaviji i predstavnici međunarodne zajednice unisono su se zauzimali za načela, između ostalog za nenasilno rješavanje sporova te poštivanje ljudskih – prije svega manjinskih prava. U praksi, univerzalna načela – koja svi involvirani deklarativno zagovaraju – ubrzo postaju žrtvom realpolitičkih kompromisa, i sudionika sukoba i međunarodnih medijatora. Embargo na uvoz oružja, koji je neselektivno nametnula međunarodna zajednica svim zaraćenim stranama 1991., bio je jedan od prvih postupaka koji će upozoriti na kontinuitet defetističkog pristupa mirovnih posrednika u pristupu jugoslavenskoj krizi i problematičnoj interpretaciji odnosa realne (provedive) politike i načela. Nerazlikovanje agresora i žrtve, nerazmjera sile JNA i razoružane Hrvatske, upućivali su da se „isplati“ zanemariti načelo u korist makijavelistički interpretirane realpolitike. Praksa prešutnog toleriranja vladavine sile i povrede načela međunarodnog poretka (KESS) potaknula je eskalaciju etničkog čišćenja (termin kojim se eufemistički prikrijavao genocid). U konačnici takva politika dovela je do stvaranja etnički homogenih prostora. Kulturno-povijesna i geopolitička koncepcija razvoja poslijeratne Europe, koju karakterizira ideja „maksimuma različitosti na minimumu prostora“ (M. Kundera), bila je u dijametralno oprečnu odnosu prema karakteru procesa koji su obilježili raspad Jugoslavije.

Nastojanja na mirnoj reintegraciji Hrvatskoga Podunavlja 1995. godine značila su prije svega veoma važan test održivosti mirovnih pregovora i stabilizacije regije u cjelini. Istodobno, mirna reintegracija značila je mogućnost za pokušaj restauracije međuetničkih odnosa u ratom devastiranoj regiji. Za Hrvatsku reintegracija je prvenstve-

no značila rješavanje problema teritorijalne cjelovitosti i ostvarivanja državnog suvereniteta, ali se pokazala i provjerom sposobnosti da se prihvate postulati na kojima počiva suvremeni međunarodni poredak; za međunarodnu zajednicu reintegracija je značila prekid rata, uspostavu regionalne ravnoteže, ali i – barem djelomičnu – pobjedu civilizacijskih načela nad realpolitičkim kompromiserstvom koje je godinama kompromitiralo najistaknutije članove međunarodne zajednice i ozbiljno uzdrimalo njihov autoritet, vjerodostojnost i smislenost institucija (KESK, NATO, UN). Postizanje sporazuma o mirnoj reintegraciji (Erdutski sporazum) krajem 1995. godine ponovno je pitanje međuetničkih odnosa stavio u središte odnosa načela i realpolitike. Desetak godina nakon primjene Erdutskog sporazuma o mirnoj reintegraciji Hrvatskoga Podunavlja njegov tvorac američki veleposlanik Peter Galbraith je zapisao: „Od triju sporazuma u kojima su posredovale Sjedinjene Američke Države u završetku ratova u bivšoj Jugoslaviji, Erdutski sporazum ističe se relativnim uspjehom u rekonstrukciji multietničkog društva u jednoj ratnoj regiji.“¹ Put do Erduta, kao i njegova primjena 1996.-1998. bili su izniman i neizvjestan pothvat.² U tom sklopu proces obnove multietničkih odnosa u Hrvatskom Podunavlju može se razmatrati kao jedan od povijesnih presedana relevantnih za aktualne rasprave o sadašnjem trenutku i budućnosti višenacionalnog europskog zajedništva i multikulturalne globalne zajednice. U ovome radu, u uvjetima odnosa realpolitike i načela (etničke tolerancije), apostrofirano je nekoliko povijesnih i politoloških aspekata okolnosti povezanih s mirnom reintegracijom Hrvatskoga Podunavlja, relevantnih za vanjskopolitičku dimenziju važnosti obnove multietničkih odnosa.

1 Peter GALBRAITH, *Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut, War and Change in the Balkans-Nationalism, Conflict and Cooperation*, (Edited by Brad K. Blitz), Cambridge University Press, 2006., 124.

2 O tome vidi Albert BING, „Put do Erduta-Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija Hrvatskoga Podunavlja“, *Scrinia Slavonica* 7 (2007); Albert BING, „Sjedinjene Američke Države i reintegracija Hrvatskog Podunavlja“, *Scrinia Slavonica* 8 (2008), 336.-365.; Mladen KLEMENČIĆ and Clive SCHOFIELD, War and Peace on the Danube: The Evolution of the Croatia-Serbia Boundary, *Boundary & Territory Briefing*, Volume 3 Number 3, University of Durham, Durham, 2001.

MIRNA REINTEGRACIJA HRVATSKOGA PODUNAVLJA KAO SASTAVNICA STABILIZACIJE REGIJE I MEĐUNARODNOG POLOŽAJA HRVATSKE

U sklopu ostvarivanja teritorijalnog integriteta RH devedesetih godina 20. stoljeća pitanje reintegracije Hrvatskoga Podunavlja bilo je zacijelo najsloženiji zadatak hrvatske politike. Razlozi tomu su višestruki i mogu se razmatrati imajući na umu veoma složene uvjete i odnose u regiji i međunarodnoj zajednici krajem 1994. i tijekom 1995. godine te širem kontekstu geneze raspada jugoslavenske države na prijelazu osamdesetih u devedesete godine 20. stoljeća. Tim osnovnim razlozima valja dodati posebnosti geopolitičkih obilježja (granično područje prema Srbiji – SR Jugoslaviji) i demografskih odnosa u Hrvatskom Podunavlju.

Najvažniji činitelj koji je doveo do raspleta u regiji te u konačnici i do mirne reintegracije Hrvatskoga Podunavlja, bio je preokret u odnosima snaga nakon uspješnih vojnih operacija HV i Armije BiH u Hrvatskoj i BiH 1995. godine. Drugi presudan činitelj bila je odlučna diplomatska akcija Sjedinjenih Američkih Država; nakon stvaranja uvjeta strateške ravnoteže u regiji SAD je uspješno organizirao i proveo mirovnu konferenciju u Daytonu, na čijoj je margini 12. studenog 1995. godine postignut tzv. Erdutski sporazum, kojim je određena mirna reintegracija Hrvatskoga Podunavlja (sektor Istok, područja pod upravom UN-a). Mirna reintegracija odnosila se na dva osnovna aspekta mirovnog sporazuma u funkciji stabilizacije regije: uključivanje Hrvatskog Podunavlja u ustavno-pravni poredak RH te povratak izbjeglica i prognanika, čime bi se izbjegle nova humanitarna kriza i moguća obnova sukoba. Potonji aspekt pretpostavljao je i ostanak zatečene srpske populacije u Hrvatskom Podunavlju, odnosno obnovu multietničkih odnosa. Najsloženiji problem mirne reintegracije bilo je pitanje normalizacije odnosa hrvatske i srpske populacije nakon petogodišnjih sukoba, učestalih prisilnih migracija i stradanja civila u regiji koja su poprimila obilježja genocida.³

Rezolucijom Vijeća sigurnosti od 15. siječnja 1996. određen je dolazak novih postrojbi Ujedinjenih naroda u Hrvatsko Podunavlje, čime je uspostavljena Prijelazna uprava za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem (United Nations Transitional Administration in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium). Prijelazna upra-

³ O tome vidi Dragutin BABIĆ, *Suživot Hrvata i Srba u Slavoniji, (Re)konstrukcija multietničkih lokalnih zajednica nakon ratnih sukoba*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2008.

va preuzela je na sebe obvezu demilitarizacije, stvaranja uvjeta za obostrani povratak izbjeglica, reintegraciju civilne i javne uprave, uspostavu privremenih policijskih snaga, organizaciju slobodnih izbora te uspostavu međunarodnog povjerenja. Demilitarizacija je završena 20. lipnja 1996., prijelazne policijske snage sastavljene su 1. srpnja te godine, a 13. i 14. travnja 1997. organizirani su izbori te je Vijeće sigurnosti završilo svoju misiju u Podunavlju ocjenom da je to jedna od rijetko uspješnih akcija UN-a. U povodu završetka misije UN-a u Domu kulture u Borovu naselju (Vukovaru) 15. siječnja 1998. godine održana je svečanost kojom je obilježen kraj mandata i ovlasti prijelaznog upravitelja i konačno integriranje Hrvatskoga Podunavlja u Republiku Hrvatsku.⁴ Tim činom Hrvatska je ostvarila svoj cilj teritorijalne cjelovitosti. Međutim, problem rekoncilijacije i obnove multietničkog društva ostao je otvorenim pitanjem stabilizacije regije te jednom od najvažnijih sastavnica pozicioniranja Hrvatske u međunarodnoj zajednici, prije svega hvatanja priključka priželjkivanim euroatlantskim integracijama.⁵

RASPAD JUGOSLAVIJE – REALPOLITIKA, ETNIČKA HOMOGENIZACIJA I MULTIETNIČKO DRUŠTVO

Kao što je uvodno naznačeno, problematika međunarodnih odnosa može se općenito razmatrati kao jedno od ključnih pitanja društvenih promjena koje se javlja tijekom nasilnog raspada jugoslavenske države kao i središnje političko pitanje u angažmanu međunarodne zajednice. „Realpolitičko“ nastojanje da se nacionalni interes svede na borbu za „povijesni i etnički“ teritorij i izgradnju nacionalne države početkom devedesetih godina postaje okosnica nacionalnih homogenizacija, procesa, koji – iako u različitim modalitetima i različitim intenzitetom – zahvaćaju cjelokupno područje (bivše) Jugoslavije.⁶ Etnička i konfesijska različitost postaju konfliktna okosnica rede-

4 Marko BARIŠIĆ, „Škare-Ožbolt: Erdutski sporazum je konzumiran“, *Vjesnik*, 29. 6. 2002.

5 O istraživanju problema oprosta i pomirbe vidi: Goran MILAS, Ivan RIMAC i Nenad KARAJIĆ, *Mir u Hrvatskoj: rezultati istraživanja*, Zagreb, Hrvatski Caritas, Split: Franjevački institut za kulturu mira, 2001. Također, Dragutin BABIĆ, *n. dj.*, 90.-116.

6 O odnosima Hrvata i Srba u tom kontekstu Babić bilježi: „Nacionalna homogenizacija i sukobi oko uređenja/disolucije države analogni su prvoj koncepciji („što je čvršća grupa, to je intenzivniji sukob“, op.a.) o razornoj liniji sukoba. Dodirnih točaka hrvatskih i srpskih programa i koncepcija (državnih i nacionalnih) nije bilo, pa je politički sukob nastavljen ratnim.“ Dragutin BABIĆ, *n. dj.*, 117.

finicije postjugoslavenskih identiteta. Takav razvoj događaja bio je suprotan europskom trendu afirmacije nadnacionalnih integracija i procesu globalizacije. Ta „povijesna diskrepancija“ odnosa *pojedinačnog i općeg* („*realnog*“ i „*apstraktnog*“) može se promatrati i kao otvoreni diskurs između civilizacijskog trenda građanskog, multinacionalnog i multikulturalnog sustava istovrijednosti koji se razvija pod okriljem zapadnih demokracija i, s druge strane, koncepcije nacionalne države utemeljene na načelima etničke homogenizacije (koji se u ozračju nacionalnih sukoba razvija prilikom raspada Jugoslavije).⁷

Divergentna priroda naznačenih razvojnih smjerova uvjetno se može odrediti odnosom dvaju općih smjernica političkog djelovanja: tzv. realnoj politici koja se usmjerava na pojedinačna politička pitanja (prije nego na cjelinu problema) i sklona je „ostvarivim“ ili realističkim – a ne apstraktnim i općenitim – ciljevima, te stoga teži metodologiji političkog kompromisa („politika kao umijeće mogućeg“). Takva politika najčešće izražava usko definiran pojedinačni nacionalni interes (uime koga javljaju se odstupanja od općih načela). S druge strane, može se govoriti o načelnoj politici zastupanja univerzalnih regulativnih načela koja izražavaju općeprihvaćene vrijednosti. Dakako, politička praksa predstavlja dijalektički odnos realpolitike i univerzalnih načela, političke pragme i ideja, a interpretacije toga odnosa podliježu najrazličitijim doktrinarnim pristupima i tumačenjima političke prakse i teorije.

Iako na različite načine, odnos realpolitike i načela podjednako se izražavao u politikama sudionica raspada jugoslavenske države kao i međunarodne zajednice, odnosno njezinih najuglednijih predstavnika angažiranih u „balkanskoj krizi“. Odnos realpolitike i načela bio je važna sastavnica percepcije demokratskih vrijednosti i „isplativosti“ njihova usvajanja u imaginariju političkih opredjeljenja jugoslavenskih nacija, posebice kada je riječ o najistaknutijoj demokraciji svijeta, SAD-u. Međutim, idealistička očekivanja Hrvatske i Slovenije 1991. godine

7 Dakako, ovaj odnos nipošto nije jednoznačan ni jednostavan. I najpovršnija analiza suočila bi se s problemima poput definicija nacije, nacionalne države ili nacionalnih interesa. U slučaju bivše Jugoslavije ta su pitanja povezana s tranzicijskim problemima, poput slobodnog iskazivanja političke volje i užih interesa političkih elita koje ih artikuliraju i moderiraju. Tu je, nadalje, pitanje kompleksnog povijesnog i kulturnog naslijeđa, radikalnih društvenih promjena te posebice dramatičnih okolnosti u kojima se raspada jugoslavenska država. O složenim pitanjima multikulturalizma općenito vidi Milan MESIĆ, *Multikulturalizam, društveni i teorijski izazovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., ur. Jadranka ČAČIĆ-KUMPES, *Kultura, Etničnost, Identitet*, Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1999.

„nasukala“ su se na „hridine“ američke realpolitike. Tako jedan od vodećih američkih Hrvata, Mate Meštrović, u jeku zaoštavanja jugoslavenske krize u ljeto 1991. godine primjećuje kako „sukob između SAD-a kao supersile koja vodi *realpolitiku* vlastitih strateških, vojnih i ekonomskih interesa (iako u SAD-u vlada nesuglasica o tome što su stvarno ti interesi), i Amerike kao lučonoše slobode, demokracije i ljudskih prava, ugrađen i u politiku koju je Washington vodio prema Jugoslaviji, stvara stalne napetosti i proturječja“; Meštrović ističe kontradiktornost realpolitike i idealizma u američkom pristupu Jugoslaviji primjećujući kako se „State Department uporno (...) zauzima za očuvanje jedinstva i teritorijalnog integriteta Jugoslavije, za koje smatra da su u ‘interesu’ SAD-a, ali istodobno zahtijeva da se poštuju demokracija i ljudska prava, da se uspostave pravna država i tržišno gospodarstvo.“⁸ S obzirom na inferioran vojni i politički položaj prodemokratskih vlada Hrvatske i Slovenije može se zaključiti kako je odnos stranih činitelja, prije svega SAD-a i Europske zajednice, bio presudan u priklanjanju realpolitičkom i/ili načelnom rješavanju jugoslavenskih sporova. Oklijevanje Zapada da se odlučno suprotstavi kršenju načela KESSA-e i UN-a 1991. godine svakako je obeshrabrila one koji su se pozivali na borbu za demokraciju, kao što je time ohrabрила agresora, potaknuvši shvaćanje da se uporaba sile (agresija) isplati.

Slijedom takvog razvoja događaja usklađivanje pojedinačnih nacionalnih interesa s prihvaćenjem demokratskih standarda postaje teško ostvariv projekt u uvjetima eskalacije sukoba. Težnja za stvaranjem nacionalnih država potiskuje prihvaćanje općih načela građanskog i demokratskog društva (tranzicija) te postaje sporedan politički cilj koji se primarno pojavljuje u obliku regulativnog načela (kome se teži). Stjecajem različitih okolnosti razvoj „jugoslavenske krize“ pretvorio se u borbu za nacionalne granice i teritorij praćen procesom nasilnih promjena etničkih struktura. Taj opći trend potiskivao je razvoj civilnog društva, a upotreba sile nametnula se kao alternativa zakonima (načelima) i demokratskoj proceduri. U tim procesima etnička homogenizacija potiskuje koncepciju očuvanja multietnič-

8 Mate MEŠTROVIĆ, Zapad u šoku, *Danas*, 9. 7. 1991. Dihotomijom američke vanjske politike – odnosom realpolitike i načela – bavili su se mnogi autori; tako Peter Scowen ističe kako je Amerika uvijek balansirala između „instinktivnog izolacionizma“ i uvjerenja o vlastitoj „herojskoj superiornosti“ i svjetskoj misiji „čuvarice načela slobode.“ Peter SCOWEN, *Crna knjiga Amerike*, Izvori, Zagreb, 2003., 221.-223. Tim pitanjima kao „kontradiktornim vanjskopolitičkim stajalištima“ bavio se i Henry Kissinger u svojem razmatranju potrebe redefinicije američkih nacionalnih interesa u „multipolarnom svijetu 21. stoljeća“. Vidi Henry KISSINGER, *Diplomacija*, Golden marketing, Zagreb, 2000., 272.

kih odnosa. S druge strane, međunarodna zajednica angažirana u jugoslavenskim sukobima konsensualno ističe načela određena u međunarodnim aktima (UN, KESS) ističući prioritet univerzalnih etičkih načela nad parcijalnim etničkim (nacionalnim) interesima. Međutim, suočeni s vlastitom neučinkovitošću u obuzdavanju jugoslavenskih sukoba, prije svega jer velikosrpska politika nije bila kooperativna, međunarodni medijatori odstupaju od načela na koja se pozivaju i teže realpolitičkim kompromisima, pri čemu se žrtvuju i načela očuvanja multietničkog i multikulturalnog društva.

Pitanja mirne reintegracije Hrvatskoga Podunavlja i nastojanja na „rekonstrukciji multietničkog društva“ sastavnica su šireg povijesnog konteksta koji upućuje na okolnosti i način raspada jugoslavenske države. Iako su prigovori da se jugoslavenski sukob svodi na etnički sukob opravdani, svakako se mora uzeti u obzir činjenica da je raspad Jugoslavije rezultirao nastankom nacionalnih država u kojima dominiraju etnički homogeni prostori. Također, činjenica je da je upravo taj aspekt u bitnom obilježio inozemnu percepciju raspada Jugoslavije te da se pitanje odnosa prema saniranju posljedica etničkih sukoba nametnulo kao jedan od temeljnih kriterija u držanju međunarodnih foruma prema državama slijednicama SFRJ.

Etnički motivirani sukobi općenito su među neiscrpnim temama suvremene humanističke znanosti, koja se, između ostaloga, razmatra u sklopu odnosa realpolitike i humanističkih načela. Tako jedna od iscrpnijih analiza općih obilježja etničkih sukoba izdvaja osam makrometoda reguliranja etničkog konflikta (unutar kojih se mogu uočiti i značajke raspada multietničkog društva na prostora bivše Jugoslavije):

- 1.) Metoda eliminacije razlika:
  - a) genocid
  - b) prisilna masovna preseljenja stanovništva
  - c) razdvajanje ili secesija
  - d) integracija ili asimilacija
- 2.) Metode upravljanja razlikama:
  - a) hegemonistička kontrola
  - b) arbitraža (intervencija treće strane)
  - c) kantonizacija ili federalizacija
  - d) konsocijativizam ili podjela moći.⁹

⁹ U studiji Boris DELIĆ, *Izbjeglice žrtve etničkog inženjeringa*, Biblioteka Svedočanstva Br. 21., Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004. pruža se komparativna perspektiva etnički motiviranih sukoba u suvremenom svijetu: „Etnički sukobi su karakteristika savremenog sveta, samo je razlika u tome da li se u skladu s (ne)postojećim demokratskim vrednostima i institucijama konflikti rešavaju mačetom ili dogovorom.“

Legitimni zahtjevi za nacionalnom emancipacijom, društvenim reformama i u konačnici mogućom uspostavljanjem samostalnih nacionalnih država, nerijetko su se pojednostavljeno podvodili pod uopćene stereotipe koji su zanemarivali povijesni kontekst, odnos uzroka i posljedica i međuovisnost djelovanja različitih aktualnih okolnosti i političkih silnica. Tako se afirmacija političkog pluralizma u Jugoslaviji početkom devedesetih godina nekritički svodi na opću pojavu nacionalizma, koji se bez obzira na motive i složenost karaktera sukoba razvijao u rasponu od različitih formi nacionalne diskriminacije, preko „humanog preseljenja“ do sustavnog protjerivanja i fizičkog istrebljenja nepoželjnog etničkog stanovništva. Iako politički pluralizam sam po sebi nije značio i usvajane demokratskih normi i institucija civilnog društva, ona također nije predstavljala nekontroliranu i istoznačnu eksploziju nacionalizma.

Tendenciji relativizacije ili izjednačavanja povijesne odgovornosti za način raspada Jugoslavije mogu se suprotstaviti mišljenja prema kojima je hrvatski nacionalizam bio sporedan činitelj izazivanja međunacionalnih sukoba, ne samo zbog prodemokratskog usmjerenja koje je težilo internacionalizaciji jugoslavenske krize (uvođenju univerzalnih načela kao merituma sporova), nego agresivne „nacional-komunističke“ isključivosti, koju pod demagoškim okriljem tobožnjega očuvanja Jugoslavije, provode Slobodan Milošević i čelnici JNA (koji raspadom jugoslavenske države gube svoj status i značenje). Raspirivanje nacionalizma nije bila jednoznačna pojava, ali se njegovi korijeni jasno mogu uočiti u povezivanju (post)komunizma i nacionalizma koji reprezentira populistička politika Slobodna Miloševića, a koja svoje opravdanje traži u stvarnim ili fiktivnim neprijateljima: „Poput komunističkog režima i srpski nacionalisti su poistovjećivali svaki oblik hrvatskoga nacionalizma s ‘ustaštvom’, a srpski napadi na Tuđmana, tako i na Ivicu Račana, pokazuju da bi Srbi odbili bilo kakvu hrvatsku vlast smatrajući je ‘ustaškom’. Stoga se ne čini uvjerljivim da bi i hrvatska vlast koja bi pokazala ‘veću osjetljivost i fleksibilnost’ mogla izbjeći rat“;¹⁰ kako je po-

n. dj., 66. Prema istom izvoru Titova Jugoslavija primjenjivala je elemente „kontrolne, arbitraže i konsocijativizma“, a „nakon Titove smrti i nakon što je nestalo kohezionih elemenata za zajedništvo, te su svi izgubili strpljenje za fine metode upravljanja razlikama, političke elite sukobljenih naroda pribegle su metodama prva dva ekstremna ‘razriješenja’ etničkog konflikta ujedno su i najstravičniji: genocid i prisilno preseljenje stanovništva.“ Isto, *n. dj.*, 67.

10 Ian KEARNS, „Croatian Politics: The New Authoritarianism“, *Political Quarterly* (January-March 1996), 67 (1) 2. Prema James SADKOVICH, „Franjo Tuđman i problem stvaranja hrvatske države“, *Časopis za suvreme-*

četkom devedesetih godina primijetio Ivo Banac, poslije jedan od najuglednijih kritičara politike prvoga hrvatskog predsjednika, „sve da je Tuđman bio svetac, napadi na njega bi se nastavili.“¹¹ Agresija Srbije i JNA na Sloveniju i Hrvatsku 1990., širenje rata na BiH 1992. te posebice neučinkovitost međunarodne zajednice u obuzdavanju krize i stvaranju uvjeta za pravedno i nenasilno rješenje, jačali su nacionalističke i umanjivale demokratske opcije.¹²

Kao što je naznačeno, jedno od osnovnih obilježja političkih procesa vezanih za raspad jugoslavenske države i stvaranje nacionalnih država – relevantnih i za pitanje restauracije multietničkih odnosa u Hrvatskom Podunavlju – može se istaknuti pojava nacionalnih ili etničkih homogenizacija. Taj proces iniciran je u drugoj polovici osamdesetih godina u Srbiji tzv. politikom homogenizacije srpskoga naroda. U kombinaciji s „antibirokratskom revolucijom“ (tzv. događanje naroda) srpska homogenizacija promovirala je suvremenu inačicu velikodržavne politike Srbije, koja se u naznačenom razdoblju suprotstavlja reformističkim nastojanjima premijera Ante Markovića i nepovratno destabilizira Jugoslaviju. O takvim uvjetima u Jugoslaviji na prijelazu osamdesetih u devedesete godine svjedoči, primjerice, jedan od umjerenijih vođa hrvatskih Srba, psihijatar Jovan Rašković, koji zapaža strahovit razvoj „mržnje“ i „paranoje“ u Jugoslaviji.¹³ Dok se početkom ključne 1991. godine hrvatska politika zauzima za demokratska rješenja (barem iz strateških razloga) te traži oslonac u angažmanu međunarodne zajednice, „otac srpske nacije“ Dobrica Ćosić sugerira kako je „opstanak Jugoslavije utopija“. On ističe kako „spašavanje Jugoslavije političkim ucenama i ekonomskim pritiscima spoljnih činilaca u ime fiktivne antikomunističke ideologije i evropske konstelacije neće ni jugoslovenskim narodima, ni Evropi, doneti trajno dobro“; Ćosić nastavlja da „Srbi nemaju nacionalni i demokratski razlog i pravo da sprečavaju Hrvate i Slovence da se otcepe od Jugoslavije i stvore svoje samostalne države“, ali istodobno upozorava da oni

---

nu povijest, br. 1., 187.

- 11 Ivo BANAC, *Protiv straha, članci, izjave i javni nastupi, 1987-1992.*, Slon, Zagreb, 1992., 213.-214.
- 12 U tom kontekstu može se primijeniti opća misao Paula Johnsona kako je za geopolitiku „od bitne važnosti da bude sposobna razlikovati između različitih stupnjeva zla“. Paul Johnson, *Moderna vremena*, Golden marketing, Zagreb, 2007., 365.
- 13 Jovan RAŠKOVIĆ, *Luda zemlja*, citirano prema Philip J. COHEN, The Complexity of Serbian Intellectuals, u Thomas CUSHMAN & Stjepan MEŠTROVIĆ, *This Time We Knew – Western Responses to Genocide in Bosnia*, New York University Press, 1996., 50.

„zasnivanje samostalnih država mogu da izvrše samo na svojim etničkim teritorijama”, te ako „zasnivanje država vrše aneksijom srpskih etničkih teritorija, oni će biti zavojevači i izazivači rata.“¹⁴

Apostrofiranje proizvoljno tumačenog etničkog načela uz suspenziju univerzalno prihvatljivih kriterija imalo je posljedice koje, petnaestak godina poslije u obliku „sociologijskog pogledu na mržnju kao stil života“ (kojim se relativizira stupanj pojedinačne odgovornosti), sažima sociolog – istaknuti srpski intelektualac u Hrvatskoj – Svetozar Livada: „Historijski je fakat da smo mi latentno konfliktno društvo. No kako nemamo sociologije razrješenja konflikta, niti drugih mehanizama i metodologija izlaska iz konflikata, inducirana mržnja i netolerancija postaju stil življenja. Nama vladaju frustrirajuće emocije i mišljenja, autori elite vlasti s prezirom znanja. Historijsko pamćenje pretvara se u zlopamćenje, a ideologija zlopamćenja u zločin. Nakon prvog historijskog ratnog sukoba između Srba i Hrvata latentnosti konfliktnog društva se produbljuju u rat: ‘do istrage naše ili vaše’ i postaju način života.“¹⁵

Usprkos važnim razlikama, uvođenje političkog pluralizma početkom devedesetih godina – tri godine nakon početka „srpske homogenizacije“ – rezultiralo je općom pojavom premoćnih izbornih pobjeda stranaka nacionalnog predznaka, a prema mišljenju neovisnih stranih promatrača „većina država nasljednica pretvorile su se iz komunističkih monopola u nacionalističke hegemonije“.¹⁶ Nepodudarnost etničkih i političkih granica u jugoslavenskom multietničkom društvu iznijela je na vidjelo „neriješeni sukob između načela samoodređenja i načela nepovredivosti državnih granica“.¹⁷ Odbijanjem internacionalizacije jugoslavenske krize i otporom demokratskom rješenju sporova, Srbija i JNA – kao jedini preostali relikv

14 Riječ je o Čosićevim izjavama u *Politici* iz siječnja i srpnja 1991. godine. Prema Boris DELIĆ, *Izbjeglice žrtve etničkog inženjeringa*, Biblioteka Svedočanstva Br. 21., Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004., 8.-9.

15 Svetozar LIVADA, *Etničko čišćenje ozakonjeni zločin stoljeća*, Euroknjiga, Zagreb, 2006., 333.

16 *Nedovršeni mir, Izvještaj međunarodne komisije za Balkan* (predgovor Leo TINDEMANS), HHO & Pravni centar FOD BiH, 1997., 28.

17 Isto, *n. dj.*, 35. O tome problemu tzv. Tindemasova komisija iznosi slijedeće tumačenje: „Povelja UN-a potvrđuje ‘samoodređenje’ ‘naroda’, ali ne definiira znači li ‘samoodređenje’ ‘suverenitet’ i što je to ‘narod’. Povelja također potvrđuje granice država članica i zabranjuje im miješanje u unutarnje stvari drugih zemalja članica, uključujući građanske ratove u tim zemljama. Povelja izričkom ne priznaje pravo svim etničkim skupinama na stvaranje njihove vlastite nacije silom ili uz pomoć susjedne države u kojoj su njihovi sunarodnjaci u većini.“ Isto, 35.

Titova jugoslavenskog integralizma – 1991. godine počinju seriju ratova, čija će posljedica biti opće jačanje nacionalizma („nacionalizam spojenih posuda“) i izrazita tendencija etničke homogenizacije nasuprot izgradnji civilnog društva. Iako su se i Slovenija i Hrvatska kao najizrazitiji eksponenti prodemokratske opcije razrješenja jugoslavenskih sporova 1990./1991. godine pozivale na poštivanje načela civilnog društva i ljudskih prava, i u njima se, posebice u Hrvatskoj, razvijaju nacionalističke tendencije koje, u hrvatskom slučaju, antagoniziraju manjinsku srpsku populaciju.¹⁸

Geopolitička fragmentacija Jugoslavije i stvaranje nacionalnih država u uvjetima ratova – čije su najizrazitije obilježje postali različiti oblici „etničkog čišćenja“ – izdvojile su u prvi plan pitanje položaja manjinskih naroda.¹⁹ Velikosrpsku agresiju na Hrvatsku pratilo je sustavno potjerivanje nesrpske populacije s okupiranih područja te podjednako uništavanje kulturnih i sakralnih obilježja identiteta. I nakon primjene tzv. Vanceova plana početkom 1992. godine, kojim su dogovoreni premještaj JNA, demilitarizacija i dolazak postrojbi UN-a u – tada već međunarodno priznatu – Hrvatsku, etničko čišćenje se nastavlja. Umjesto predviđenog povratka izbjeglih i raseljenih osoba u područja pod srpskom okupacijom koja dolaze pod nadzor UN-a, broj preostale nesrpske populacije i dalje se smanjuje. Tako je sredinom 1994. godine od prijeratnog broja od 261.253 ne-Srba, koliko je živjelo na okupiranim područjima prije početka sukoba, ostalo tek oko 10.000.²⁰

18 Vidi, primjerice, Michael LIBAL, *Njemačka politika i jugoslavenska kriza 1991.-1992.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., 160. Warren ZIMMERMANN, *Izvori jedne katastrofe*, Globus znanje, Zagreb, 1997., 93.-95.

19 Tzv. Carringtonov plan, koji je nastao nakon usmenog sporazuma predsjedatelja Konferencije o Jugoslaviji lorda Carringtona s predsjednicima Tuđmanom i Miloševićem u listopadu 1991. godine (formaliziran kao *Nacrt dogovora cjelovitog rješenja*), predviđao je i „specijalni status“ područja u kojima su „nacionalne ili etičke zajednice“ bile u većini. Slobodan Milošević je odbacio članak 1. toga Nacrta jer je, između ostaloga, predviđao „suverene i nezavisne republike s međunarodnim identitetom za one koji ga žele.“

20 RAMACHAN, B.G., (ed.), *The International Conference on the Former Yugoslavia, Official Papers*, Vol 1, Kluwer Law International, Den Haag, 447. Vidi i Ivan ŠIMONOVIĆ i Ivan NIMAC, UNTAES: A Case Study, *Croatian International Relations Review Vol. V. No. 14*, Institute for International Relations, January/March 1999, 6. Prema UN-ovim izvorima od oko 16.000 ne-Srba, koliko je ostalo na okupiranim područjima Hrvatske nakon stvaranja UNPA zona i dolaska UNPROFOR-a 1992. godine, sustavno je protjerano još oko 8.000 ljudi, uglavnom Hrvata, dok ih je oko 600 ubijeno. Vidi *Ujedinjeni narodi-Rezolucije o Republici Hrvatskoj*, Panliber, Osijek, 1995., 119.

S druge strane, međunarodni promatrači – prije svega organizacije za ljudska prava, registriraju intenzivno iseljavanje Srba s neokupiranih područja Hrvatske. Tako *Helsinki Watch* bilježi kako je 7.489 kuća i drugih zgrada u vlasništvu Srba koji su živjeli na područjima pod nadzorom hrvatskih vlasti oštećeno ili uništeno eksplozivom ili pak namjerno spaljeno 1991. i 1992. godine, dok je od siječnja do ožujka 1993. godine uništeno još 220 srpskih domova. Ta razaranja, piše *Helsinki Watch*, nisu bila povezana s borbama.²¹ Pitanje prisilnih migracija i demografskih perturbacija u Hrvatskoj bilo je dodatno zamršeno dolaskom novih izbjeglica iz BiH; do kraja 1992. godine broj izbjeglica i prognanika RH dosegao je brojku od gotovo 700.000 ljudi.²² Prema izvješćima UNHCR-a pak, prije vojno-redarstvenih operacija „Bljesak“ i „Oluja“ 1995. godine oko 85.000 Srba iz Hrvatske izbjeglo je u Srbiju.²³ Nakon uspješno provedenih operacija HV-a, kojima su u svibnju i kolovozu 1995. godine oslobođena sva okupirana područja, osim Hrvatskoga Podunavlja (UNPA zona – sektor Istok) te združene operacije HV-a, HVO-a i Armije BiH u Bosni i Hercegovini nastupa nova velika izbjeglička kriza, ovaj put bijegom Srba iz Republike Srpske Krajine i dijela Republike Srpske.

Pobuna Srba u Hrvatskoj, razorni rat i sustavno protjerivanje nesrpske populacije na okupiranim područjima (usprkos nadzoru UN-a), nepomirljivost vodstva RSK-a oko političkog dogovora s hrvatskim vlastima i sustavna iskazivanja „narodne volje“, koja su pokazivala kako Srbi ni po koju cijenu neće prihvatiti život u „ustaškoj državi“, stvorili su političko ozračje u dijelu hrvatske politike i javnosti koje je srpsku populaciju u većoj ili manjoj mjeri doživljavalo kao trajni „remetilački faktor“.²⁴

Prijam Hrvatske u međunarodnu zajednicu početkom 1992. godine bio je primarno uvjetovan regulira-

21 Sabrina P. RAMET, *Čija demokracija?-Nacionalizam, religija i doktrina kolektivnih prava u srednjoj i jugoistočnoj Europi nakon 1989. godine*, Alinea, Zagreb, 2001., 110.

22 Prema službenim podacima, u Hrvatskoj su u prosincu 1992. godine registrirane 663.493 izbjegle i prognane osobe. Vidi Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, listopad 1994. Preslika izvještaja u posjedu autora.

23 O tome vidi *Ujedinjeni narodi-rezolucije o Republici Hrvatskoj*, Panliber, Osijek, 1995., 119.

24 Dakako, ovaj povijesni motiv – obilježja hrvatsko-srpskih odnosa tijekom devedesetih godina – zahtijeva podrobniju analizu i raščlanjivanje niza složenih uzajamno povezanih pitanja, poput šireg povijesnog konteksta hrvatsko-srpskih odnosa, etničke pozadine sukoba, problema nacionalne emancipacije – izgradnje nacionalne države, aktualnih stajališta političkih elita, uloge medija i javnog mnijenja, povezanosti ratnih okolnosti i odnosa prema neprijatelju, utjecaju niza međunarodnih činitelja i sl.

njem statusa Srba, a pitanje odnosa vlasti prema građanima srpske nacionalnosti ostaje jedno od središnjih pitanja svih pregovora Hrvatske i međunarodnih političkih foruma.²⁵ Slijedom proširenja sukoba na BiH i prihvaćanjem etničkih načela kao temelja političkih pregovora od mirovnih posrednika, „građanski kriteriji“ došli su u položaj kronične defanzive. Nedugo nakon početka rata u BiH predsjednik Hrvatske Franjo Tuđman i predsjednik SR Jugoslavije Dobrica Ćosić potpisali su u Genevi, uz posredovanje člника Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji Davida Owena i Cyrusa Vancea Deklaraciju u kojoj se kao mogućnost mirovnih rješenja nudi i „humano preseljenje“.²⁶

Time je koncepcija povezivanja problema političke stabilnosti s homogenizacijom *de facto* dobila politički legitimitet i svojevrsno pokroviteljstvo međunarodne zajednice. Obje strane u sukobu nastojale su izigrati odredbe koje su se odnosile na obnovu multietničkih načela i suživota. Tako je smjernica Ženevske deklaracije (kao i njezine kasnije inačice), prema kojoj „srpsko i hrvatsko stanovništvo koje je ranije nastavalo područje Republike Hrvatske i SR Jugoslavije treba imati jednaka prava da se mirno vrati svojim bivšim domovima“ u političkoj praksi bila predmet kroničnih „nesporazuma“ između hrvatskih vlasti i predstavnika međunarodne zajednice. Nekoliko mjeseci prije postizanja Sporazuma o mirnoj reintegraciji Hrvatskoga Podunavlja o tome svjedoči predsjedatelj Radne grupe za ljudska prava i manjine pri Međunarodnoj konferenciji o bivšoj Jugoslaviji njemački diplomat Geert Ahrens. U svojim sjećanjima Ahrens navodi stajalište savjetnika za pravna pitanja predsjednika Tuđmana dr. Smiljka Sokola (poslije predsjednika Ustavnog suda RH) o statusu hrvatskih Srba nakon „Oluje“. Na sastanku

25 Međutim, pokazalo se kako su prihvaćanje legislative i pitanje njezine primjene dvije različite stvari, što je posebno došlo do izražaja pri pokušaju dogovora o tzv. Planu Z-4. O tome vidi Albert BING, „Put do Erduta-Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija Hrvatskoga Podunavlja“, *Scrinia Slavonica* 7 (2007), 388.-389.

26 Tekst Deklaracije pod naslovom Zajednička izjava predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana i predsjednika SR Jugoslavije Dobrice Ćosića objavljen je u *Slobodnoj Dalmaciji*, 2. 10. 1992. U prijevodu *Slobodne Dalmacije* u točki 2. Deklaracije naveden je sljedeći tekst: „Postignut je sporazum o odlučnijoj akciji radi povratka raseljenih osoba njihovim kućama i omogućavanja dobrovoljnog i humanog ponovnog naseljavanja osoba koje to žele između dviju država.“ Izvorni tekst toga dijela dokumenta glasi: „Agreement was reached with regard to more resolute action concerning the return of displaced persons to their homes, and to allowing for a voluntary and human resettlement of those persons wishing to do so between the two States.“ Bertram G. RAMCHARAN, (ed.), *The International Conference on Former Yugoslavia: Official Papers* 1, MNP, 1997, 457; see also Chapter 7. Prema Geert-Hinrich AHRENS, *n. dj.*, 261.

s Ahrensom održanim nakon okruglog stola, koji je bio 31. kolovoza u Zagrebu a na kojem se raspravljalo o primjeni ustavnih odredbi RH o pravima etničkih zajednica i manjina, Sokol je inzistirao na tome da „Srbi koji su pobjegli s ‘okupiranih područja’ (RSK) ne mogu biti hrvatski građani jer nisu u zakonskom roku podnijeli aplikacije hrvatskim vlastima kojima bi potvrdili svoj status (iako je rok za prijavu odavno istekao, a aplikanti su bili na teritoriju pod kontrolom RSK).“²⁷ Nakon toga iskustva Ahrens je u Genevi 8. rujna 1995. priopćio hrvatskom ministru vanjskih poslova da „Radna grupa više nije spremna tolerirati manevre *a la Sokol* i da se konačno očekuju rezultati (u postizanju dogovora o statusu Srba, op.a.)“ te kako je „krajnji čas da hrvatska diplomacija nakon ‘Bljeska’ i ‘Oluje’ kaže fanaticima kod kuće da moraju pripaziti na *image* Hrvatske u inozemstvu“, što je „ministar shvatio, te se ponio na odgovarajući način.“²⁸ Ove crtice iz prakse diplomatskih odnosa koji su neposredno prethodili postizanju Erdutskog sporazuma i implementaciji mirne reintegracije ukazuje na probleme i gledišta predstavnika međunarodne zajednice u kontaktima s hrvatskim vlastima.

Navedeni tijek događaja jasno potvrđuje trend etničke homogenizacije koji je, kada je riječ o hrvatsko-srpskim odnosima, ali i regiji u cjelini – posebice u Bosni i Hercegovini, bio suprotan koncepciji pokušaja restauracije multietničkih društvenih struktura na kojoj je, barem formalno, inzistirala međunarodna zajednica. Slijedom takvih tendencija etnocentrizam postaje standardan stereotip percepcije svjetonazora i nacionalnih ciljeva zaraćenih naroda te bitno obilježje jugoslavenskih ratova. Tako 1995. godine članovi ugledne međunarodne Tindemansove komisije²⁹ zaključuju kako je „sukob među civilizacijama’ jedna od rijetkih tema u kojima se slažu hrvatski predsjednik Franjo Tuđman, vođa bosanskih Srba Radovan Karadžić i islamiisti.“³⁰ U razgovoru s članovima Komisije u travnju 1996.

27 Geert-Hinrich AHRENS, *n. dj.*, 192.-193. Prema Ahrensu Sokol je također izazvao incident kada je otpremio prevoditelja za članove međunarodnog izaslanstva uz obrazloženje „da se pregovori u Hrvatskoj mogu odvijati samo na hrvatskom jeziku“ (što se moglo protumačiti kao hrvatska inačica pospradno-arogantne srpske doskočice „govori srpski da te ceo svet razume“).

28 Isto 193.

29 Prema uzoru na poznatu Carnegievu komisiju za istraživanje uzroka i ponašanja u Balkanskim ratovima 1912. i 1913. godine, zaklada Carnegie za međunarodni mir i Institut Aspen – zajedno s nekoliko drugih europskih i američkih zaklada – potaknuli su 1995. godine osnutak slične komisije sastavljene od uglednih intelektualaca i stručnjaka iz Europe i SAD-a.

30 *Nedovršeni mir, Izvještaj međunarodne komisije za Balkan* (predgovor Leo TINDEMANS), HHO & Pravni centar FOD BiH, 1997., 16. – 17.

predsjednik Tuđman je „nadugo i naširoko govorio o ‘sukobu civilizacija’“ dokazujući na primjeru neodrživosti jugoslavenske države „problematicnost“ multikulturalnog okruženja („jugoslavensko iskustvo svjedoči o tome da su se kulturne i geopolitičke podjele pokazale odlučnima – tako snažnima da zajednička država nije mogla opstati“). Radovan Karadžić je pak „više puta govorio o potrebi da se narodi Bosne i Hercegovine podijele po kulturno-vjerskim crtama“, odnosno, da „Srbi, Hrvati i Muslimani više ne mogu živjeti zajedno“. Sličan zaključak, prema istraživanju Komisije, donijeli su i pojedini predstavnici muslimanske zajednice u BiH: „Islamisti imaju vlastitu verziju ‘sukoba civilizacija’. Vjerski poglavar islamske zajednice u Bosni, Mustafa Cerić, opisao je rat kao ‘vrstu križarskog pohoda protiv Muslimana’, čija je svrha ‘eliminirati islam i Musli-mane u ovom dijelu svijeta.’“ Takvo shvaćanje prekomjerne zastupljenosti manjinskog stanovništva kao mogućeg „remetilačkog faktora“ i „pete kolone“ nacionalnih matica izazvalo je oštru kritiku i mnogih hrvatskih političara.³¹ Viđenje uloge Hrvata kao novog „predziđa kršćanstva“, koje je zagovarao dio hrvatske politike na čelu s Predsjednikom Republike, bilo je izravno suprotno koncepciji obnove multietničkog društva (hrvatsko-srpskih odnosa), posebice u Hrvatskom Podunavlju, graničnom području Hrvatske prema Srbiji (Vojvodini). Dakako, ovaj problem postaje središnjim pitanjem reintegracije preostalog okupiranog dijela Hrvatske – Hrvatskoga Podunavlja, u koje, nakon bijega pred HV-om i Armijom BiH, pristižu novi srpski izbjeglice u drugoj polovici 1995. godine.³²

31 Tako Ivo Banac primjećuje: „Vjerovati da je odsustvo manjinskog stanovništva uvjet za stabilnost države velika je zabluda. Jesu li se odnosi između Grčke i Turske bitno poboljšali nakon Lozanskog mira 1923. godine i prisilne razmjene stanovništva?“, Marko ROKNIĆ, Intervju s Ivom Bancem, „Ne mogu zamisliti Hrvatsku bez Srba“, *Identitet*, srpanj – jul 2007.

32 Potkraj 1995. godine broj stanovnika na tom području procjenjivan je na 120.000 do 150.000, uglavnom Srba, od kojih gotovo 50.000 izbjeglica iz zapadne Slavonije i Krajine, pristiglih nakon operacija *Bljesak* i *Oluja*. Prema Joop SCHEFFERS, *Veleposlanik u Zagrebu, 1994.-1998.*, Ceres, 2000., 123. Broj povratnika i useljenika u istočnoj Slavoniji 2004. godine iznosio je 113.001 (Hrvati povratnici 83.445, Srbi povratnici 7081, useljenici 22.475). Od ukupnog broja useljenika u istočnu Slavoniju, 17.841 useljenik doselio se iz Bosne i Hercegovine, a 4.634 doseljenika iz Srbije i Crne Gore. Vidi Dragutin BABIĆ, *n. dj.*, 90. Prema podacima Ministarstva mora, prometa, turizma i razvitka iz siječnja 2007. od ukupnog broja novih povratnika u Hrvatsko Podunavlje 23.585 čine raseljene osobe (uglavnom etnički Srbi), a u toj regiji nalazi se još 1.648 raseljenih osoba.

PROBLEMI OBNOVE MULTIETNIČKE ZAJEDNICE U SKLOPU MIRNE REINTEGRACIJE HRVATSKOGA PODUNAVLJA

Na kontroverzije u stajalištu međunarodne zajednice koja je 1991. godine dopustila razaranje i okupaciju Vukovara, a zatim *in infinitum* odgađala rješavanje reintegracije Hrvatskoga Podunavlja upozoravaju zanimljiva svjedočanstva. Poseban senzibilitet i upornost u razotkrivanju prirode sukoba u Hrvatskoj 1991. godine iskazale su književnice Annie Le Brun i Louise L. Lambrichs, čiji su supružnici bili ugledni francuski Hrvati, pjesnik Radovan Ivšić i liječnik i povjesničar biomedicinskih znanosti, Mirko Grmek. U dopisu pod naslovom „Razlozi za stid“ upućenom listu *La Croix* 3. prosinca 1991. dva tjedna nakon pada Vukovara, Louise Lambrichs je, kao i mnogi drugi ugledni francuski intelektualci, upozorila na licemjerno držanje Francuske i međunarodne zajednice. Kada se podsjećalo na rat u Hrvatskoj „mnogi uglednici govorili su o sramoti Europljana – sramoti rođenoj iz nemoći Europe, ako ćemo im vjerovati, da pronađe zajedničku politiku prema jugoslavenskoj drami (...) Dok srpska vojska napreduje prema Osijeku da bi ga okružila i šćepala, kao što je već učinila s Vukovarom, Bernard Kouchner najavljuje stvaranje ‘humanitarnoga koridora’ u Osijeku – humanitarnog koridora čiji se cilj priznaje: evakuirati hrvatsko civilno stanovništvo iz regije koju Srbija želi zauzeti. Ako znamo da međunarodno zakonodavstvo definira masovno preseljavanje stanovništva kao dio genocida, ako znamo da naš državni tajnik za humanitarna pitanja u dogovoru s Beogradom radi na pražnjenju regija i cijelih gradova – premda spašavajući ljudske živote – nas tada ne spopada samo stid nego i užas. Ta konstatacija vodi do jednoga krajnje ozbiljnog pitanja o kojemu bih ja voljela da se povede rasprava: ako izabrani predstavnici demokracije otvoreno izdaju vrijednosti koje bi trebalo braniti, i odu tako daleko da čine stvari koje međunarodno zakonodavstvo osuđuje, kakvim tada rješenjima demokracija raspolaže?“

Četiri godine nakon vukovarske drame, na njezinu obljetnicu 18. studenog 1995., europski promatrač i vukovarski pregovarač iz 1991. te kasniji francuski veleposlanik u Hrvatskoj i ministar, Georges-Marie Chenue, objavio je u *Le Mondeu* članak „18. studeni 1991., pad Vukovara“. U njemu je detaljno elaborirao kako se nakon pada Vukovara „nije poštivala nijedna obaveza, pismena ili usmena, kao uostalom ni međunarodne konvencije“, a samo „dan poslije pada grada, tenkovi i topovi koji su Vukovar savrnili sa zemljom, pokrenuti su prema zapadu i zauzeli su položaje oko Vinkovaca (84% Hrvata) i Osijeka (78% Hrvata).

Ratna mašinerija nastavila je svoja osvajanja i svoje žalosno djelo jer međunarodna zajednica ništa nije poduzela da se obeshrabri politika koja je dovela do opsade Vukovara.³³ Dakako, ovakvo dopuštanje da se produbi problem etničkog čišćenja moralo je ostaviti znatne posljedice.

O izrazitoj nacionalnoj polarizaciji kao posljedici etničke homogenizacije u Hrvatskome Podunavlju svjedoče mnogi izvori. Tako o prilikama i raspoloženju među Srbima u sektoru Istok prije vojno-redarstvenih operacija „Bljesak“ i „Oluja“ zorno govore informacije iz srpskih i drugih stranih medijskih kuća o toj temi jedna je od epizoda televizijskog kolaža američke globalne televizije CNN o bivšoj Jugoslaviji (Hrvatska i BiH) s kraja 1994. godine, pod nazivom *Europe Continent Divided*.³⁴ Jedna od reportaža, naslovljena *The Politics of Hatred – Victims or Aggressors?*, prenosi nekoliko priča koje ilustriraju raspoloženje među Srbima u okupiranom Vukovaru. Središnji motiv priloga je nepremostiva nepomirljivost Hrvata i Srba. Svi intervjuirani Srbi u Vukovaru odlučno su odbacili mogućnost pomirbe s Hrvatima. Sažet uvodni pregled događaja iz 1991. godine („rat susjeda, ponekad i članova porodice“) nastavlja se na povijesne reminiscencije – ustaške zločine za vrijeme Drugoga svjetskog rata – kojima se djelomice objašnjava zašto hrvatski Srbi početkom devedesetih godina odbijaju „nacionalističke hrvatske vlasti“.³⁵

Tragom takvih tumačenja tadašnji gradonačelnik okupiranog Vukovara Slavko Dokmanović objašnjava kako se razdoblje NDH „duboko urezalo u pamćenje Srba“ te oni „više nisu smeli dozvoliti da po treći put u ovome stoljeću Hrvatska izvrši genocid nad njima“. Jedna pak intervjuirana djevojka izjavljuje kako će se „Srbi u Vukovaru radije boriti do smrti nego da se priključe Hrvatskoj“ te zaključuje: „Mi smo se, to je činjenica, krvlju izborili za

33 Louise L. Lambrichs, *Vukovar nikad nećemo vidjeti*, Zagreb, 241., 245., 251.

34 *Europe Continent Divided, The Politics of Hatred, Victims or Aggressors?*, CNN, jesen 1994. Snimka u posjedu autora. Poruke jednakog sadržaja i intonacije karakteristične su izjave čelnika krajiških Srba i medijske poruke krajem 1994. i početkom 1995. godine. O tome opširnije vidi u Albert BING, „Put do Erduta-Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija Hrvatskoga Podunavlja“, *Scrinia Slavonica* 7 (2007), 381.-385.

35 Kao ostale uzroke srpske pobune intervjuirani Srbi navode različite oblike pritisaka novih hrvatskih vlasti, od toleriranja djelovanja hrvatskih paravojskih postrojbi koje vrše pritisak za iseljavanje, miniraju kuće, pa su čak počinili i ubojstva, do masovnih otpuštanja s posla. U nastavku priloga, reporter upozorava na utjecaj velikosrpske politike Slobodana Miloševića. Prilog o situaciji u Hrvatskoj zaokružen je reportažom o stradanju (progonu) Hrvata iz Dalmatinske zagore.

ovaj teritorij, on je krvlju nacrtan i neće se više menjati.³⁶ Napisi u srpskom tisku pod nadzorom Miloševićeve vlasti početkom 1995. godine također ističu nepremostive antagonizme: „Hrvatska je nelegalna država – Odnos Republike Srpske Krajine i Hrvatske“, „Novi eksperti hrvatskoga boga Marsa“, „Hrvati će nas pre ili posle ubiti“, „Obrana srpskih zemalja“ itd.³⁷ Većina tih izvještaja predstavljala je reakciju na tada aktualne najave hrvatskog državnog vrha u siječnju 1995. godine o otkazu mandata UNPROFOR-u. Usprkos medijskim porukama u kojima dominiraju samouvjerenost i ratoborna retorika, situacija u Krajini nije ni približno odgovarala takvoj slici. Među pobunjenim Srbima raširio se „osjećaj besperspektivnosti, malodušnosti i straha.“³⁸

Nasuprot malodušnosti koja je obuzela Srbe, hrvatski izbjeglice i prognanici održali su visoki moral usprkos svim nedaćama izbjeglištva. Dobro organizirani u prognaničke organizacije i zavičajne klubove – o čemu svjedoči čak sedamnaest publikacija (među njima mnoge s područja Hrvatskoga Podunavlja: *Vukovarske novine*, *Hrvatski Tovarnik*, *Iločki list*, *Lovaski list*, *Baranjske novine*, *Vukovarac*, *Zov Srijema*) – većina prognanika odlučila se na povratak, u čemu su imali bezrezervnu potporu cjelokupne hrvatske javnosti;³⁹ kako u svojim kasnijim razmišljanjima bilježi američki veleposlanik Peter Galbraith „za hrvatsku javnost istočna Slavonija bila je ekstremno emocionalno pitanje“, a „dvomjesečna obrana Vukovara za opsade 1991. godine postala je simbolom u srpskoj agresiji na Hrvatsku.“⁴⁰

Odlučnost hrvatskih vlasti da po svaku cijenu reintegrira i preostali dio okupiranih područja i spremnost hr-

36 Isto.

37 „Hrvatska je nelegalna država“, *Borba*, 21.-22. 1. 1995.; „Novi eksperti hrvatskoga boga Marsa“, *Borba*, 16. 1. 1995.; „Hrvati će nas pre ili posle ubiti“, *Borba*, 21.-22. 1. 1995.; „Obrana srpskih zemalja“, *Ekspres politika*, 20. 1. 1995.; O nepomirljivom držanju Srba u Krajini vidi i poglavlje „Nikad više s Hrvatima“ u Nikica BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, Prijelazna uprava za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem 2005., 535.-542. Valja istaknuti kako opozicijski mediji i pojedine nevladine organizacije istupaju veoma kritički prema službenoj politici Beograda, ali nemaju znatniji utjecaj na političke prilike. Vidi medije *Vreme*, *Monitor*, *Nova Borba*, *Radio B92*, organizacije *Fond za humanitarno pravo*, *Helsinki odbor Srbije* itd.

38 Nikica BARIĆ, *n. dj.*, 543.-546.

39 O izložbi prognaničkih publikacija u travnju 1995. godine u organizaciji Hrvatskog informativnog centra (Ante Beljo i Šimun Penava) vidi prilog „Lovaski list“ na izložbi prognaničkih novina, *Lovaski list List prognanih Loviščana i Opatovčana*, Broj 4, Godina II, Đurđevac, srpanj 1995.

40 Peter GALBRAITH, *Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut, War and Change in the Balkans-Nationalism, Conflict and Cooperation*, (Edited by Brad K. Blitz), Cambridge University Press, 2006., *n. dj.*, 127.

vatskih izbjeglica na povratak u Hrvatsko Podunavlje, (u kojem se u tom trenutku nalazi nepomirljiva i preplašena srpska populacija, čiji su znatan dio također izbjeglice i prognanici), u prvi plan međunarodne zajednice predvođene SAD-om stavlja problem mirne reintegracije i u tome sklopu obnove multietničkih odnosa.

SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE, REALPOLITIKA, MULTIETNIČKI ODNOSI I MIRNA REINTEGRACIJA HRVATSKOGA PODUNAVLJA

Kao što je uvodno naznačeno, tvorac Erdutskog sporazuma prvi američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter Galbraith istaknuo je kao posebnu vrijednost toga Sporazuma „relativnu pobjedu“ multietničke koncepcije nad nastavkom politike etničkog čišćenja.⁴¹ Kao i njegov prethodnik Warrenn Zimmermann (posljednji američki veleposlanik u Jugoslaviji), Galbraith je zastupao političku filozofiju promoviranja vrijednosnog sustava demokracije i zaštite ljudskih prava nasuprot oportunističkom realpolitičkom prilagođavanju političkim okolnostima što je, u slučaju BiH, rezultiralo kompromisnim rješenjima koja su *de facto* prihvatila rezultate politike genocida.⁴² Galbraithov pristup upozorava na dva važna aspekta politike međunarodne zajednice prema bivšoj Jugoslaviji. Prvi se odnosi na načela na kojima je nakon internacionalizacije jugoslavenske krize međunarodna zajednica pokušala obuzdati eskalaciju nasilja i stvoriti uvjete za miran rasplet sukoba. Cjelokupan angažman međunarodne zajednice temeljio se na očuvanju multietničkih odnosa i multikulturalnosti, odnosno na poštivanju ljudskih prava koja su najuže povezivana s problemima demokratizacije jugoslavenskog prostora, odnosno s izgradnjom institucija civilnog društva. Drugo zapažanje vezano za Galbraithov navod odnosi

41 Peter GALBRAITH, *Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut, War and Change in the Balkans – Nationalism, Conflict and Cooperation* (Edited by Brad K. Blitz), Cambridge University Press, 2006., 124.

42 Ova postavka zadire dublje u općenit problem ponašanja državnih službenika, koji mogu doći u sukob „dvostruke lojalnosti“ ako se njihova zadaća zastupanja nacionalne politike (nacionalnih interesa) nađe u suprotnosti s osobnim stajalištima, odnosno načelima na kojima počiva vrijednosni sustav države koju zastupaju (npr. demokracija, ljudska prava). Za trajanja balkanske drame više američkih dužnosnika aktivno involviranih u kreiranje američke vanjske politike (George Kenney, Christopher Walker, Marshall Hariss i drugi...) odstupilo je sa svojih položaja i osnovalo tzv. Balkanski institut koji se zauzimao za pravedno (principijelno) rješenje „jugoslavenskih“ sporova i kažnjavanje odgovornih za politiku etničkog čišćenja.

se na zaključak kako je u slučaju angažmana SAD-a – kao presudnog činitelja raspleta balkanskoga gordijskog čvora, tek jedan pokušaj, i to samo djelomično, postigao pozitivivan rezultat – „rekonstrukciju multietničkog društva“.

Odmah nakon preuzimanja dužnosti američkog veleposlanika u Hrvatskoj i dolaska u Zagreb 1993. godine, Galbraith je izrazio „odlučnu potporu nezavisnosti i teritorijalnom integritetu Hrvatske“ (u skladu s općim načelom neprihvatanja granica uspostavljenih silom). Kao okosnicu američke politike u regiji (u dijelu koji se odnosio na Hrvatsku) naznačio je dva osnovna cilja: mirnu reintegraciju okupiranih područja Hrvatske i završetak hrvatsko-muslimanskog sukoba.⁴³ Simpatije hrvatske javnosti američki veleposlanik stekao je već svojim prvim potezom, odlaskom u prognaničko naselje Gašince i posjet okupiranom Erdutu i Vukovaru nakon kojih je zgrožen onim što je vidio izjavio kako je „sasvim jasno (...) da je uništenje Vukovara ratni zločin najvišeg stupnja“; „ideja da će vojska sustavno uništavati jedan grad naprosto je nepojmljiva, pa je ono što se događalo u Vukovaru čista kriminalna djelatnost.“⁴⁴ Također je rekao kako „Hrvate i dalje protjeruju skupa s ostalim ne-Srbima“ te je kao „podjednako zastrašujuće i bolno“ istaknuo licemjerje da se očuva *status quo* pod zaštitom UN-a, zbog činjenice „da se lopovi, koji su to učinili, danas žale da im te kuće (koje su zauzeli, op.a.) nisu dostatno opremljene.“ Zaključno, američki veleposlanik je rekao: „Potpuno je jasno da se misija UNPROFOR-a ovdje iskazala uzaludnom. Nijedan prognanik nije vraćen u sektor Istok, a nastavlja se i etničko čišćenje...“ Kao jedinu prihvatljivu alternativu Galbraith je istaknuo „da se ovi teritoriji vrate Hrvatskoj, da se tamo vrate ljudi te da se naplati šteta od Srbije.“⁴⁵

Međutim, pristup Vukovaru i problematiku okupiranih područja RH američki veleposlanik prikazuje kao sastavnicu dosljednog stajališta američke politike u regiji koje podjednako vrijedi i za BiH. Tako Galbraith ne propušta istaknuti kako je „Vukovar zapravo mikrokozmos onoga što se događalo u Bosni i Hercegovini...“.⁴⁶ Ovaj, kao i njegovi kasniji istupi nedvosmisleno su pokazali kako SAD od Hrvatske očekuje zaokret u odnosu prema bosanskohercegovačkom „makrokozmosu“, koji je bio u fokusu

43 *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998, XIX.

44 „Uništenje Vukovara ratni zločin“, *Vjesnik*, 17. 7. 1993.

45 Isto.

46 Isto.

američke vanjske politike.⁴⁷ Ipak, Galbraithov optimizam i njegovo gorljivo zastupanje politike poduzimanja odlučnih mjera protiv zločinačke politike etničkog čišćenja u BiH i Hrvatskoj nisu dijelili mnogi njegovi američki kolege odani realpolitičkom pragmatizmu linije „manjeg otpora“, posebice u vojnim i obavještajnim krugovima.

Krajem 1994. i početkom 1995. godine kompromisna realpolitička koncepcija „politike kao umijeća mogućeg“, u dijelu američke administracije radikalno je drugačije tumačena nego u Zagrebu. U službenim hrvatskim krugovima fraza o „politici kao umijeću mogućeg“ nerijetko se mogla čuti kao smjernica „realne“ politike prema BiH: ako ne postoje realne pretpostavke – politička volja međunarodne zajednice za čuvanjem BiH (što je podrazumijevalo vojni angažman protiv bosansko-hercegovačkih Srba), treba pribjeći „mogućem“ – „realnom“ – scenariju, tj. podjeli BiH. Opravdanje za odstupanje od „Badinterova“ koncepta (uzimanje republičkih granica kao geopolitičkog okvira priznavanja slijednica SFRJ) prihvaćenog na Haaškoj mirovnoj konferenciji 1991. godine, pronađeno je u tumačenju prema kojem je BiH, za razliku od ostalih jugoslavenskih republika, bila „umjetna tvorevina“.⁴⁸

Kako se realpolitičko poigravanje načelima moglo odraziti na Hrvatsku, posebice na njezin najugroženiji istočni dio, svjedoči, između ostalih, američki veleposlanik u BiH Viktor Jakovcich (poput Galbraitha, Jakovcich je pripadao struji koja se zauzimala za očuvanje cjelovitosti BiH):⁴⁹ „Predstavnici američke administracije u to su

47 Dok je hrvatski tisak naglašavao pitanje reintegracije okupiranih područja, američki mediji Hrvatsku i dalje sagledavaju kroz događaje u BiH. Već nakon Galbraithova posjeta Vukovaru pojedini američki mediji ističu povezanost pitanja reintegracije okupiranih područja Hrvatske s odnosom Zagreba prema BiH. Tako poznati novinar Roy Gutman (dobitnik Pulitzerove nagrade za izvještavanje o genocidu u BiH) u listu *News Day* uz opis Galbraithova šoka razrušenim Vukovarom i pozadinom cijelog sukoba u Hrvatskoj navodi i njegovo „upozorenje Hrvatima“ (koje nije posebno isticano u hrvatskim medijima): „SAD podupire mirnu integraciju okupiranih prostora pod hrvatsku vlast, no slijedi i upozorenje: podrži li podjelu BiH po srpskim planovima koji se sviđaju i ‘bosanskim Hrvatima’, saveznicima Hrvatske, Hrvatska bi mogla riskirati ‘da je svijet počne gledati onako kako sada gleda Srbiju.’“ Darko BRDARIĆ, „Američki mediji o Galbraithovu posjetu Vukovaru – Clinton obećao intervenciju“, *Vjesnik*, 21. 7. 1993.

48 Hrvatski predsjednik Franjo Tuđman u mnogim je prigodama javno istupao s tezom kako je „BiH umjetna tvorevina koju je stvorio Tito“ te je naznačio kakvu politiku prema toj susjednoj republici namjerava voditi: „Ukoliko dođe do stvaranja Velike Srbije ili ukoliko se raspadne Jugoslavija, ustrajat ćemo na uspostavljanju prirodnih i povijesnih granica Hrvatske i nećemo se pomiriti s ovim neprirodnim, apsurdnim granicama.“ *Der Spiegel*, 18. 6. 1990.

49 *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998, XIV.

vrijeme različito razmišljali o tome kako da najbolje postupamo u Bosni i Hercegovini, a da to bude u skladu s američkim interesima. Bio sam za jedinstvenu i cjelovitu BiH, dok su neki drugi u administraciji bili za to da je podijelimo unutar jednog vrlo labavog okvira koji bi trebao obuhvatiti dvije vlade, dvije armije, itd. Malo se zna, da je politika američke administracije u to vrijeme bila podijeliti ne samo BiH nego i Hrvatsku. Po jednom planu, koji je predstavljao službenu američku politiku u to vrijeme, i Hrvatska je isto tako trebala biti podijeljena na jedan ili dva hrvatska dijela i više srpskih enklava, koje bi egzistirale poput današnje Republike Srpske u BiH.⁵⁰ U svojoj kritici Herceg-Bosne 1993. godine Galbraith je američku potporu hrvatskom suverenitetu i teritorijalnom integritetu izrijekom povezao s hrvatskim poštivanjem teritorijalne cjelovitosti BiH. Pri tom je ukazao kako „promjena jedne („republičke“, op.a.) granice bivše Jugoslavije nosi rizike promjene svih ostalih granica.“⁵¹

Ovaj primjer neprincipijelnog poigravanja načelima – presedan da se u pitanje dovode načela nepovredivosti bivših republičkih granica, odrazio bi se, dakako, ne samo na pitanje budućeg statusa Hrvatskoga Podunavlja nego i na okupirana područja u cjelini, uz nesagledive posljedice. Odgovornost za „zamrzavanje“ postojećeg stanja SAD bi prebacio na Hrvatsku (uz Srbiju koja je već ionako proglašena glavnim krivcem), uz često spominjano opravdanje kako se sve strane u sukobu ponašaju na sličan način „pa se zapravo tu i ne može ništa učiniti.“⁵² Dodatni argumen-

50 Dokumentarna serija „Američka politika prema BiH 1992.-1995.“, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 2005. Kopija transkripta u posjedu autora vidi web@rferl.org. Navode američkog veleposlanika Jakovcicha potvrđuje svjedočanstvo generala Krešimira Čosića koji je krajem 1994. (u vrijeme „bihačke krize“) boravio u Washingtonu te je o tom scenariju bio obaviješten u Pentagonu. Američki analitičari su procijenili kako bi padom Bihaća bosanskohercegovački Srbi vojno pobijedili te da je s obzirom na okolnosti (nepostojanje nekog izraženijeg američkog interesa u regiji, nepostojanje konsenzusa u međunarodnoj zajednici oko BiH) kao osnovicu rješenja izglednije prihvatiti zatečeno stanje. Intervju s generalom Krešimirom Čosićem, kopija u posjedu autora.

51 *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998, XIV.

52 Ova vrsta argumentacije bila je stalno zastupljena u mnogim izjavama vodećih međunarodnih političara angažiranih u jugoslavenskim sukobima. Paradigmatički primjer takva promišljanja bilježi Stanko Lasić u držanju francuskog političara Jacquesa Delorsa, predsjednika Komisije Europske zajednice (1989.-1992.), koji „s pijedestala svoje moći i s lažnom skromnošću stvara ovaj amalgam: ‘Historija je tragična, u njoj destruktivne snage uvijek čekaju u zasjedi, i Hrvatska i Srbija odgovorne su, svaka na svoj način. (...) U početku krize primio sam odvojeno, jednog po jednog, predsjednike jugoslavenskih republika i rekao sam im: ‘Vaša nezavisnost? Slažem se. Pravo na samoodređenje? Slažem se. Ali, jeste li, u skladu s helsinškom pove-

ti realpolitičkoj opciji prihvaćanja zatečenog stanja mogli su pronaći uporište u složenim demografskim posljedicama višegodišnjih sukoba; kako primjećuje Babić o situaciji u Hrvatskoj „rat, protjerivanje civila te izbjeglištvo/raseljenišтво kao nov način života na ratom zahvaćenim područjima potaknuli su velike promjene u sociodemografskoj strukturi stanovništva lokalnih jedinica i pojedinih naselja. Nadalje, skupine ratnih emigranata postale su dio supkulturne sredine, čiji su pripadnici rad i proizvodnju zamijenili humanitarnom pomoći i od aktivnih postali pasivni članovi hrvatskog društva, a time i socijalna baza za stvaranje klijentističkog mentaliteta i tome primjerenog političkog djelovanja.“⁵³ Prihvaćanje postojećeg stanja činilo se jedinom realnom mogućnošću. Umjesto dosljednog inzistiranja na potiranju rezultata etničkog čišćenja i rekonstrukciji multietničkog društva jednostavniji i bezbolniji scenarij bio je „slegnuti ramenima“ i svaliti krivnju na „balkanske nacionaliste“ (koji su ionako zagovarali etničku homogenizaciju i etnički čiste prostore u sklopu nove geopolitike). Optuživanje nacionalista koji ne poštuju međunarodne norme bilo je od samih početaka jugoslavenske krize zastupljeno u postavkama međunarodne zajednice, posebice, u američkoj politici. Tek rijetki lokalni analitičari prepoznali su i isticali važnost principijelne politike i upozoravali na opasnosti prenaplašenih nacionalnih tonova, prije svega u odnosima prema manjinskim narodima.⁵⁴

---

*ljom, spremni da poštuju pravo manjina, da nasilno ne mijenjate granice, da demokratizirate vaše uređenje?’ Kao odgovor čuo sam jedino trabunjanje.’ (‘Le Figaro’, Paris, 19. 6. 1992.)“ Delorovu izjavu Lasić je komentirao sljedećim riječima: „Majstorski amalgam. Sve je pomiješano, nema krivca, svi u jedan koš. Umjesto da kaže koji je to predsjednik bio za nasilno mijenjanje granica, kojem se predsjedniku nije dalo demokratizirati uređenje, tko (u principu) ne poštuje pravo manjina, Jacques Delors se ponaša kao arogantni birokrat koji zna da mu ti predsjednici koje je ‘pozvao’ i ‘primio’ ‘jednog po jednog’ ne mogu ništa pa obrće činjenice kako hoće samo da bi skinuo s Evrope svaku krivnju.“ Stanko LASIĆ, *Tri eseja o Evropi, Hrvatsko vijeće Europskog pokreta*, Zagreb, 1992., 44.-45.*

53 Dragutin BABIĆ, *n. dj.*, 91.

54 Još u jeku napada na Hrvatsku u studenom 1991. godine, novinar *Vjesnika*, poslije diplomat Vladimir Drobñjak, u sklopu svoje analize naslovljene „Kad će Amerikanci povući crtu na Balkanu?“ istaknuo je politički aksiom ključan za razumijevanje uspješne politike male države prema SAD-u: „Stalno potvrđivanje osobne demokratske legitimacije od strateške je važnosti za stjecanje međunarodnog priznanja Hrvatske pogotovo kada se ima na umu kakvu će ulogu odigrati Washington u rasplitanju jugokrize.“ Kao središnji motiv „nerazumijevanja“, odnosno potrebe „razumijevanja“ američkih pozicija od strane hrvatskih vlasti Drobñjak je naznačio odnos prema nacionalizmu: „U svojim strateškim procjenama aktualnog trenutka Istočne Evrope Bijela kuća naglašava eruptivni nacionalizam kao osnovni detonator nestabilnosti tog dijela svijeta. George Bush je na to nekoliko

Usprkos tim poteškoćama neposredno nakon postizanja Sporazuma o mirnoj reintegraciji veleposlanik Galbraith pristupio je s novim optimizmom njegovoj primjeni. Početkom 1996. godine održao je nekoliko informativnih sastanaka sa Srbima u Vukovaru, Belom Manastiru i Iloku kao pripremu za implementaciju mirne reintegracije. Iako je Galbraithova inicijativa (kao i ostalih američkih diplomata angažiranih u sljedećim fazama provedbe mirne reintegracije) ostvarila polovične rezultate, njegovi istupi jasno su pokazali kako je američka politika u regiji konačno postigla potrebnu stabilnost, koja je rezultirala odlučnim inzistiranjem na poštivanju političkih dogovora, posebice poštivanju ljudskih prava i zahtjeva za restauracijom multietničkih odnosa.⁵⁵

Kao potvrdu stajališta o važnosti borbe protiv nacionalnih polarizacija i etničke homogenizacije Galbraith je, kao snažan argument davao primjer svoje zemlje, ističući poveznicu između demokracije i različitosti: „Dopustite mi da nešto kažem o tome (multietničkim odnosima i tendenciji stvaranja etnički čiste države, op.a.). Ja sam Amerikanac. Mi smo zemlja s najizraženijim multietničkim i multikulturalnim obilježjima na svijetu, a rekao bih i najdemokratskija. Siguran sam da nema etničke skupine ili religije na svijetu koja nije zastupljena u američkoj populaciji.“ Galbraith je također istaknuo kako multietničnost nužno ne implicira etnički sukob: „Mi smo jedna od rijetkih zemalja u svijetu koja nema problema sa separatizmom ili neki sličan problem. Stoga, prirodno, vjerujem da multietnički odnosi i demokracija idu zajedno. Mi svakako ne vjerujemo u stvaranje etničkih homogenih država.“⁵⁶

Kao „srce osnovnoga sporazuma“ o mirnoj reintegraciji Galbraith je istaknuo jamstva građanskih prava za „sve osobe koje su imale stalno boravište u Hrvatskoj, a koje su (eventualno, op.a.) napustile pojedino područje ili su u njega došle“, odnosno, za „sve one koji su građani

---

puta glasno upozorio - posljednji put u Haagu, izdvojivši Jugoslaviju kao školski primjer kako 'ponosno pozivanje na nacionalizam može raznijeti zemlju u krvavom građanskom ratu'. Izrasla na doktrini 'lonca za stapanje naroda', Amerika nema razumijevanja niti osjećaja za izraženu crtu nacionalnog u politikama evropskih zemalja. To u velike određuje procjene State Departmenta i koči Bushovu vladu da punom brzinom uplovi u balkanske brzake kako bi pomogla kazniti krivce i zaštititi žrtve.“ Vladimir DROBNJAK, „Kad će Amerika povući crtu na Balkanu?“, *Vjesnik*, 12. 11. 1991.

55 O tome vidi opširnije u Albert BING, „Sjedinjene Američke Države i reintegracija Hrvatskog Podunavlja“, *Scrinia Slavonica* 8 (2008), 336.-365.

56 S konferencije za novinare Petera Galbraitha vođene u Vukovaru 22. 2. 1996. Vidi *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998, 391.-394.

Hrvatske ili zadovoljavaju kriterije građanstva Republike Hrvatske iz 1991. godine“ te kao takvi „imaju pravo živjeti bilo gdje u Hrvatskoj.“⁵⁷ Osim što je naglasio kako je riječ o „fundamentalnim načelima“ na kojima počivaju „sva demokratska društva“ Galbraith je upozorio kako ta načela vrijede za sve hrvatske građane bez razlike što se stoga podrazumijeva „da iseljeni Hrvati i ostali – bilo da su napustili ili pak otjerani odavde – imaju pravo na povratak u svoje domove.“ Rekao je kako „ista načela znače da Srbi moraju imati pravo ostanka (u Podunavlju, op.a.) ili povratka u svoje domove, bilo da se oni nalaze u Zagrebu, Osijeku, Donjem Lapcu, Kninu ili Glini“ te da je riječ o „važnim pravima“ iza kojih stoji SAD.

S današnjega stajališta Galbraithova retorika, u kojoj dominira povezivanje općih načela i lakonskih tumačenja, djeluje kao samorazumljiv i jednostavan govor prilagođen okolnostima, prije svega publici kojoj se obraćao i njezinoj potrebi informiranja. Odlučno i nedvosmisleno isticanje određenih načela, poput prava na povratak ili ostanak svih građana Hrvatske bez obzira na njihov etnički identitet, bilo je i u funkciji jasne političke poruke o načelima koja u procesu reintegracije podupire SAD. Ovaj aspekt otkriva nekoliko povijesno relevantnih motiva, koji upozoravaju na sazrijevanje američkih stajališta o tome kako pristupiti raspletu „jugoslavenske krize“. Kao što je već naznačeno, i američka politika je poput europske prolazila značajne metamorfoze. Nakon što je SAD početkom 1994. godine preuzeo inicijativu i ostvario početne uspjehe u BiH obuzdavanjem hrvatsko-bošnjačkog sukoba i Vašingtonskim sporazumom, oscilacije u stajalištima i neodlučnost u poduzimanju odlučujućih koraka izazvali su suprotan učinak potaknuvši Srbe na nove akcije. Popuštanje bosanskim Srbima te posebice sramotna epizoda pokolja u Srebrenici bili su kulminacija degradacije međunarodne zajednice (koju u tome razdoblju predvodi SAD).⁵⁸ Time je nastavljen kontinuitet

57 U.S. Ambassador Peter W. Galbraith In A Town Meeting Vukovar, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998, 369. Slično intoniranu poruku uputila je za boravka u Vukovaru tijekom izbora u Hrvatskom Podunavlju (sredinom travnja 1997. godine), posebna predstavnica državne tajnice Madeleine Albright, dr. Nancy Ely-Raphael; ona je rekla kako je „cilj Erdutskoga sporazuma obnova multietničke regije“, odnosno da će se reintegracija područja provoditi „na način da srpska populacija može ostati i da se hrvatske izbjeglice i ostali mogu vratiti.“ Vidi U.S. Ambassador Peter W. Galbraith Head OF U.S. Observer Delegation Nancy Ely-Raphael Discussing The Croatian Municipal Elections Vukovar, Croatia April 14, 1997, *n. dj.*, 431.

58 Mnogo poslije, te u drugačijem političkom kontekstu, Geert Ahrens će analizirajući pojedine aspekte međunarodne politike u bivšoj Jugoslaviji,

američkog nesnalaženja i oklijevanja u „balkanskim sukobima“; kako je upravo na početku implementacije mirne reintegracije retrospektivno sažeo posljednji američki veleposlanik u Jugoslaviji Warren Zimmermann, i sam u vrijeme početka jugoslavenske krize 1990.-1991. godine sastavnicom takve politike, „ljudi iz Pentagona ponašali su se ‘kukavički i prepredeno’. Jednako je negativna bila CIA, koja se najviše bojala toga da će američke snage biti uvučene u rat.“⁵⁹

U širem političkom kontekstu koji nadilazi okvire Hrvatske i prostora bivše Jugoslavije jasnoća prigodnih Galbraithovih poruka u jednoj iznimno važnoj fazi obuzdavanja jugoslavenske krize odražavala je nove smjernice američke međunarodne politike koja upravo nakon Daytona počinje prevladavati višegodišnje razdoblje doktrinarnog lutanja (koje je počelo još početkom devedesetih godina raspadom bipolarnosti i povlačenjem SAD-a u svojevrsni neoizolacionizam nakon pobjede u Zaljevskom ratu i proglašenja „novog svjetskog poretka“). Američka strategija stabilizacije regije i u postdejtonskoj fazi nadalje privlači pozornost svjetske političke javnosti te stoga ima i šire globalno značenje u međunarodnim odnosima. Pitanje reguliranja statusa etničkih manjina i odnos prema koncepciji etničkih homogenizacija nametnulo se kao prvorazredno pitanje sustava regionalne, ali i šire, međunarodne, sigurnosti.⁶⁰ U tome smislu Galbraithovo

---

primijetiti kako su „prazne prijetnje gore nego šutnja jer podrivaju međunarodni kredibilitet“. Geert-Hinrich AHRENS, *Diplomacy on the Edge – Containment of the Ethnic Conflict and the Minorities Working Group of the Conferences on Yugoslavia*, Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press; Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, 2007, 504. Kao što je naznačeno, u slučaju Srba takva politika nije samo narušila vjerodostojnost međunarodne zajednice nego je dapače izravno potaknula nove akcije bosanskih Srba.

- 59 Jasna ZANIĆ NARDINI, „Amerikanci su sve znali“ (članak sačinjen prema informacijama iz *Guardiana*), *Vjesnik*, 21. 5. 1996. Iako se Zimmermann prije svega referirao na razdoblje prije Vašingtonskih sporazuma (ožujak 1994. godine), isti modaliteti oklijevanja, napuštanja smjera proklamirane politike i žrtvovanja načela u ime realpolitičkog prilagođavanja trenutačnoj situaciji bili su zastupljeni u američkoj politici i poslije, primjerice u vrijeme tzv. Bihačke krize (studen 1994. godine). O tome vidi Albert BING, „Put do Erduta – Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija Hrvatskoga Podunavlja“, *Scrinia Slavonica* 7 (2007), 389.-390.
- 60 U političkim projekcijama međunarodne zajednice, koje od 1994. godine u vezi s bivšom Jugoslavijom obilježavaju američka stajališta, problem odnosa prema etničkim manjinama (u širem kontekstu etnički odnosi između država) sagledan je i kao pitanje međunarodne stabilnosti i sigurnosti. O tome vidi Siniša TATALOVIĆ, *Etničke manjine i sigurnost na jugoistoku Europe*, *Međunarodne studije* 1, Vol. I., Hrvatska udruga za međunarodne studije, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2001., 36.-56.

(američko) izričito inzistiranje na obnovi multietničkog društva (u sklopu procesa mirne reintegracije Hrvatskoga Podunavlja) nasuprot višegodišnjem trendu kompromisa s politikom etničkih homogenizacija, označilo je relativnu pobjedu načela moralnog imperativa nad realpolitikom.⁶¹

Rezimirajući događaje vezane za raspad Jugoslavije i angažman SAD-a mogu se apostrofirati zapažanja Roberta Caplana: „Granice rata i mira često su nejasne i međunarodni sporazumi se poštuju ako postoji sila i vlastiti interes da se održe.“ U očuvanju međunarodnog mira i stabilnosti „nemoć međunarodnih institucija ostavlja otvoreni prostor“ za „najveće i najmoćnije države, ponajprije one iz zapadnog svijeta, privržene idejama slobode i pravde“. Prema Caplanu „u toj se ulozi moraju ponašati kao harambaše, primjenjujući silu za zaštitu nemoćnih, ali i za obranu navlastitih interesa“, a „povezivanje moralnih načela s interesima onih koji se za njih bore jamstvo je uspjeha.“⁶² Usprkos svim nedaćama i stranputicama, koje se nastavljaju i danas, upravo takvu poveznicu realpolitike i načela (povezivanja nacionalnog interesa Hrvatske na postizanju teritorijalne cjelovitosti i restauracije multietničkog društva) manifestirala je američka politika te prihvatila hrvatska vlast Sporazumom o mirnoj reintegraciji Hrvatskoga Podunavlja.

61 Dakako, obnova višetničke tampon-zone između Hrvatske i Srbije može se podjednako interpretirati kao dosljedna potpora demokraciji kao i realpolitički potez; SAD i međunarodna zajednica svojim su autoritetom jamčili reintegraciju Hrvatskoga Podunavlja nakon dvogodišnjeg prijelaznog razdoblja i uspostavu punog suvereniteta RH, ali je to pitanje bilo povezano s pridržavanjem Hrvatske preuzetih međunarodnih obveza, prije svega Dejtonskog sporazuma. Odnos SAD-a i međunarodne zajednice prema Hrvatskom Podunavlju bio je element mogućeg pritiska na Hrvatsku s obzirom na dvogodišnje razdoblje Prijelazne uprave i multietnički sastav stanovništva (pri čemu je, primjerice, SAD u slučaju sukoba s Hrvatskom uvijek mogao stati na stranu Srbije u zahtjevu za zaštitom tamošnje srpske populacije).

62 Robert KAPLAN, *Ratničke prilike*, epifanija, Zagreb, 2003., XIV, XV. (predgovor dr. Tomo Jantol).

Albert Bing
**Međunarodna
zajednica i
reintegracija
Hrvatskoga
Podunavlja:
realpolitika i
multietnički
odnosi**

Slika 1.
Hrvoje Šarinić i prijelazni
upravitelj W. Walker raz-
mjenjuju darove prigodom
službenog završetka
procesa mirne reintegracije,
15. siječnja 1998. godine
(snimak: Boris Bajrak,
dokumentacija Gradskog
poglavara Vukovara)